

บทที่ 2

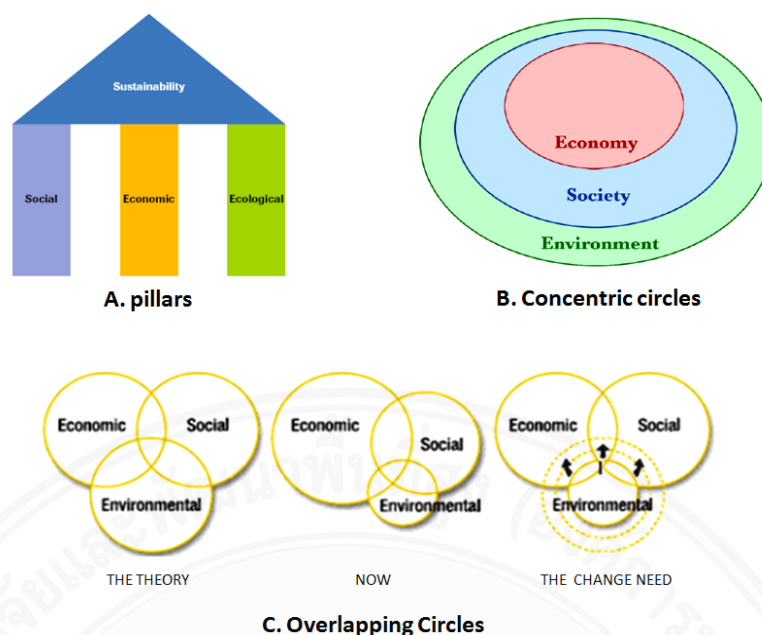
เอกสารที่เกี่ยวข้อง

เพื่อให้เกิดความเข้าใจในกรอบแนวคิดของโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาชุมชนต้นแบบ โครงการหลวงเพื่อให้คนอยู่อาศัยร่วมกับป่าไม้และสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน จึงต้องสร้างความเข้าใจในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นพื้นฐานในเบื้องต้น ดังต่อไปนี้

1. การพัฒนาอย่างยั่งยืน (sustainable development)

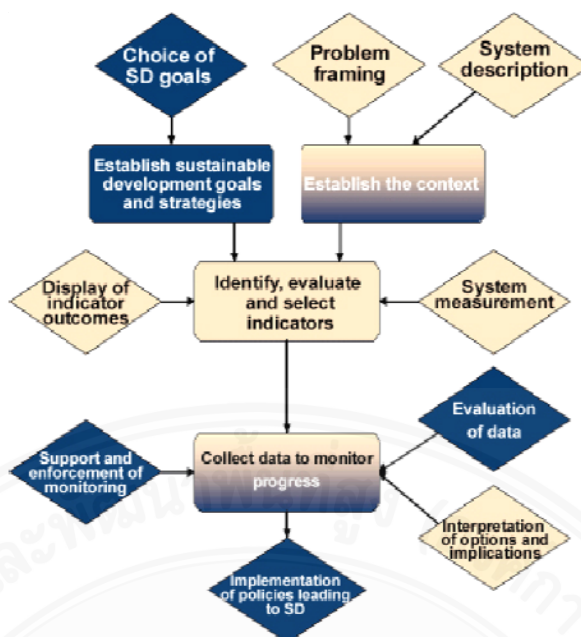
คณะกรรมการเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของสหประชาชาติ ได้ให้นิยามของการพัฒนาอย่างยั่งยืน ไว้ว่า “คือการพัฒนาที่สนองตอบต่อความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ส่งผลกระทบต่อสมรรถภาพในการตอบสนองความต้องการของคนรุ่นต่อไปในอนาคต” (United Nations, 1987)

ในปี พ.ศ.2535 ได้มีการประชุมว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (UN Conference on Environment and Development; UNCED) ณ กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล ในการประชุมครั้งนี้ประเทศไทยได้ร่วมลงนามพร้อมกับประเทศสมาชิกสหประชาชาติทั้งหมด 178 ประเทศ เพื่อรับรอง “ปฏิญญาริโอ” ว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (Rio Declaration on Environment and Development) และ “แผนปฏิบัติการ 21” (Agenda 21) ซึ่งเป็นแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของโลก โดยครอบคลุมการพัฒนาที่สมดุลทั้ง 3 ด้าน ประกอบด้วย ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้มีหลายหน่วยงานได้นำเสนอแนวทางในการเชื่อมโยงมิติดังกล่าวหลากหลายรูปแบบ โดยมีการพัฒนาแนวคิดใน 3 รูปแบบหลัก ได้แก่ รูปแบบที่มีองค์ประกอบทั้ง 3 มิติเป็นเสารองรับการพัฒนาที่ยั่งยืน (Pillars model) รูปแบบที่มีการซ้อนทับกันของจุดศูนย์กลางในแต่ละมิติ (Concentric circles model) โดยมีมิติของสิ่งแวดล้อมครอบคลุมมิติของสังคมและมิติเศรษฐกิจไว้ด้านใน บนแนวความคิดที่ว่า มิติสังคมเป็นส่วนหนึ่งและดำเนินกิจกรรมโดยอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่ในมิติสิ่งแวดล้อม และมิติเศรษฐกิจเกิดขึ้นมาจากกิจกรรมของมิติสังคม และรูปแบบที่มีการซ้อนทับกันของแต่ละมิติ (Interlocking circles model) โดยการพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นในพื้นที่ที่มีการซ้อนทับกันของทั้ง 3 มิติ ซึ่งรูปแบบสุดท้ายถูกประยุกต์ใช้เป็นกรอบการดำเนินงานของ IUCN ในการเพิ่มระดับความสมดุลระหว่างองค์ประกอบของระบบทั้ง 3 มิติ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนในช่วงปี พ.ศ. 2548 – 2551 ที่ผ่านมา (IUCN, 2006) ดังแสดงในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนในบริบทของการเกิดความสมดุลระหว่างมิติสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ (IUCN, 2006)

ทั้งนี้การดำเนินงานเพื่อสร้างการพัฒนาอย่างยั่งยืนในพื้นที่ต่างๆ จำเป็นต้องมีกรอบการดำเนินงานที่ชัดเจน ซึ่งประกอบด้วย การสร้างวัตถุประสงค์การพัฒนาโดยอาศัยผลจากกระบวนการวิเคราะห์ระบบพื้นที่ (site system analysis) ซึ่งนิพนธ์ (2549) ได้กล่าวไว้ว่า การวิเคราะห์ระบบ คือ การใช้หลักการร่วมกันหลายฝ่าย หลายสาขา หลายหลักการ ในการที่จะทราบถึงสถานการณ์ขององค์ประกอบ โครงสร้าง กระบวนการทำงาน และการเปลี่ยนแปลงภายในระบบ ทั้งนี้เพื่อที่จะได้หาข้อยุติร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และหาแนวทางแก้ไขให้คงไว้ซึ่งสภาพสมดุลของระบบให้มากที่สุด ทั้งนี้จากหลักการดังกล่าวการวิเคราะห์ระบบจะทำให้ทราบถึงศักยภาพและสถานภาพของพื้นที่ พร้อมทั้งจุดแข็ง-จุดอ่อน/ประเด็นปัญหาของพื้นที่ที่จะดำเนินการพัฒนา โดยอาศัยการคัดเลือกดัชนีที่มีความเหมาะสมและสามารถชี้วัดสถานภาพของระบบได้อย่างแท้จริง จากนั้นดำเนินการสร้างแผนการพัฒนาพื้นที่โดยการบูรณาการผลการวิเคราะห์พื้นที่ข้างต้น ร่วมกับองค์ความรู้ทั้งในส่วนของภูมิปัญญาดั้งเดิมและเทคโนโลยีด้านต่างๆ รวมทั้งนโยบายทั้งในระดับโลก ระดับภูมิภาค ระดับประเทศ และระดับท้องถิ่น โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย (stakeholder) ทั้งในส่วนของชุมชน หน่วยงาน และองค์กรที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้แผนการพัฒนาพื้นที่ที่มีประสิทธิภาพในการดำเนินการและได้รับการยอมรับจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งดำเนินการสร้างดัชนีชี้วัดสำหรับการติดตามผลการดำเนินงานตามแผนที่ได้วางไว้ (sustainable developing plan monitoring indexes) เพื่อใช้ในการพัฒนาและปรับปรุงแผนให้มีความสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของบริบทต่างๆ แล้วนำไปสู่การพัฒนาพื้นที่อย่างยั่งยืนของพื้นที่ต่อไป ดังที่ Zeijl-Rozema and Pim (2010) ได้เสนอแนวคิดในการใช้นโยบายและองค์ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ในการติดตามตรวจสอบการดำเนินงานในขั้นตอนต่างๆ ของแผนการพัฒนาอย่างยั่งยืนในภาพที่ 2

ภาพที่ 2 การประยุกต์ใช้นโยบายและองค์ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ในการติดตามตรวจสอบกระบวนการดำเนินงานตามแผนการพัฒนาอย่างยั่งยืน
ที่มา: Zeijl-Rozema and Pim (2010)

2. การประยุกต์หลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน

หลังจากการนำเสนอแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน (sustainable development) โดยองค์การสหประชาชาติ ประเทศสมาชิกโดยหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ได้มีการนำเสนอแนวคิดการพัฒนาพื้นที่ที่มีความสอดคล้องกับหลักการดังกล่าวหลากหลายแนวทางตามความสอดคล้องกับเอกลักษณ์ด้านภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมของท้องถิ่น ดังสามารถแสดงตัวอย่างแนวคิดดังต่อไปนี้

2.1 ชาโตยามา: วิธีปฏิบัติของชุมชนที่อาศัยอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างยั่งยืน (Satoyama initiative)

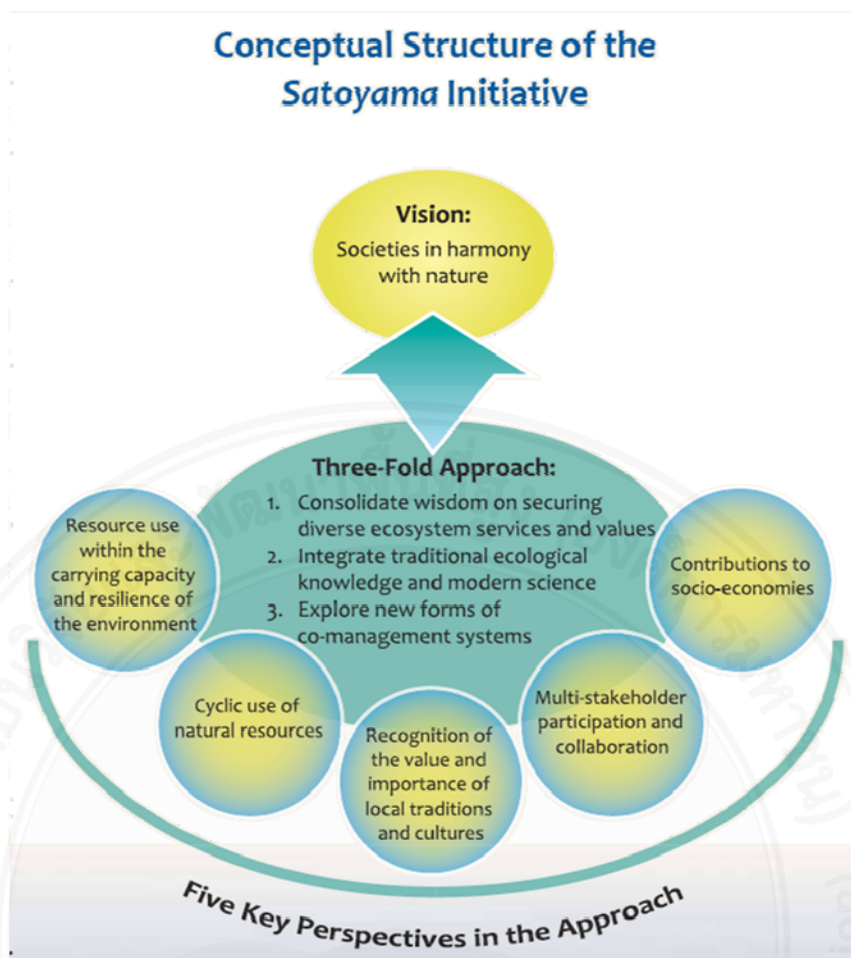
ชาโตยามาเป็นคำที่ใช้เรียกวิถีชีวิตภายใต้ภูมิทัศน์ที่เป็นเอกลักษณ์แบบหนึ่งในประเทศญี่ปุ่น (Satoyama landscape) ความหมายตามรูปคำของชาโตยามา คือ หมู่บ้านหรือชุมชน (Sato) บนภูเขา (Yama) แต่ความหมายที่แท้จริงของชาโตยามาเน้นถึงพื้นที่ที่มีรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบนภูเขาอย่างยั่งยืน โดยมีลักษณะการตั้งถิ่นฐานและวิถีชีวิตที่กลมกลืนกับธรรมชาติ ในปัจจุบันประเทศญี่ปุ่นมีพื้นที่ในรูปแบบชาโตยามาครอบคลุมร้อยละ 40 ของพื้นที่ทั้งประเทศ

ระบบวนเกษตร (agroforestry) ถือได้ว่าเป็นรูปแบบการใช้พื้นที่ที่มีความคล้ายกับภูมิทัศน์แบบชาโตยามา เนื่องจากเป็นรูปแบบที่มีใช้พื้นที่ในการปลูกพืชเกษตรผสมกับไม้ยืนต้นและไม่ใช้สอยต่างๆ เช่น นาข้าว ป่าไม้/สวนป่า แปลงพืชผัก สวนผลไม้ สวนรอบบ้าน (home garden) เป็นต้น ซึ่งในบางพื้นที่อาจมีการปลูกพืชหลายชนิดบนพื้นที่เดียวกันทำให้ปรากฏเป็นภูมิทัศน์คล้ายแบบชาโตยามา (Satoyama-like landscape) ในประเทศไทยมักพบภูมิทัศน์ดังกล่าว

บริเวณพื้นที่ภาคเหนือ โดยเฉพาะในบริเวณพื้นที่ชุมชนชาวกะเหรี่ยงและลัวะบนพื้นที่สูงทางภาคเหนือของประเทศไทย (ธวัชชัย, 2554)

ชาโตยามาเป็นภูมิทัศน์แบบหุบเขาที่มีการจัดการพื้นที่อย่างยั่งยืน ก่อให้เกิดสมดุลของระบบนิเวศและรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ (biodiversity) ซึ่งเป็นแหล่งให้บริการจากระบบนิเวศ (Ecological services) ที่สำคัญ ทำให้ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้อย่างต่อเนื่อง โดยมีหลักการในการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นภูมิทัศน์แบบชาโตยามาอยู่ 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนของการรวบรวมภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการรักษาความหลากหลายของคุณค่าและการบริการที่ได้จากระบบนิเวศ ส่วนของการบูรณาการองค์ความรู้ระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมด้านการจัดการพื้นที่ของชุมชนกับเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อสร้างนวัตกรรมสำหรับเป็นเครื่องมือในการดำเนินงานเพื่อบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน และส่วนของการขยายองค์ความรู้ดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติในวงที่กว้างขึ้นทั้งในระดับภูมิภาคและระดับโลก ทั้งนี้มีกรอบแนวคิดในการปฏิบัติสำหรับการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อให้ชุมชนอาศัยอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างยั่งยืน ดังแสดงในภาพที่ 3 และมีรายละเอียด ดังนี้

- 1) การใช้ทรัพยากรต้องคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับได้ (carrying capacity) และความสามารถในการฟื้นฟูตัวเอง (resilience) ของทรัพยากรธรรมชาติในระบบ
- 2) การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติแบบหมุนเวียน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด และมีของเสียจากกระบวนการใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้อยที่สุด
- 3) ศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น
- 4) มีกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและความสามารถในการทำหน้าที่ของระบบนิเวศแบบบูรณาการ โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย (stakeholder participation)
- 5) มีรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างยั่งยืน โดยมีเป้าหมายเพื่อลดความยากจน สร้างความมั่นคงทางด้านอาหาร มีวิถีชีวิตในแนวทางที่ยั่งยืน และส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมและความเข้มแข็งของชุมชน

ภาพที่ 3 กรอบแนวคิดวิถีปฏิบัติของชุมชนที่อาศัยอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างยั่งยืนแบบซาโตยามา
ที่มา: Global Biodiversity Strategy Office Ministry of the Environment of Japan (2010)

สำนักความหลากหลายทางชีวภาพ สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) ได้กำหนดเกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือกพื้นที่ซาโตยามา ดังต่อไปนี้

เกณฑ์ทางด้านกายภาพ

เป็นป่าหุบเขาในเขตพื้นที่ภูเขา พื้นที่เพาะปลูก พื้นที่ชุ่มน้ำ นาข้าว หุบเขาหุบเขา ภูมิ รวมถึงทุ่งหญ้าที่ใช้เลี้ยงปศุสัตว์ และเขตที่อยู่อาศัยของประชาชนในเขตชนบท โดยระบบนิเวศทั้งหมดมีปฏิสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน มีระบบการเพาะปลูกแบบผสมผสาน มีการใช้ประโยชน์จากที่ดินและระบบนิเวศในบทบาทที่หลากหลาย

เกณฑ์ทางด้านเศรษฐกิจสังคม

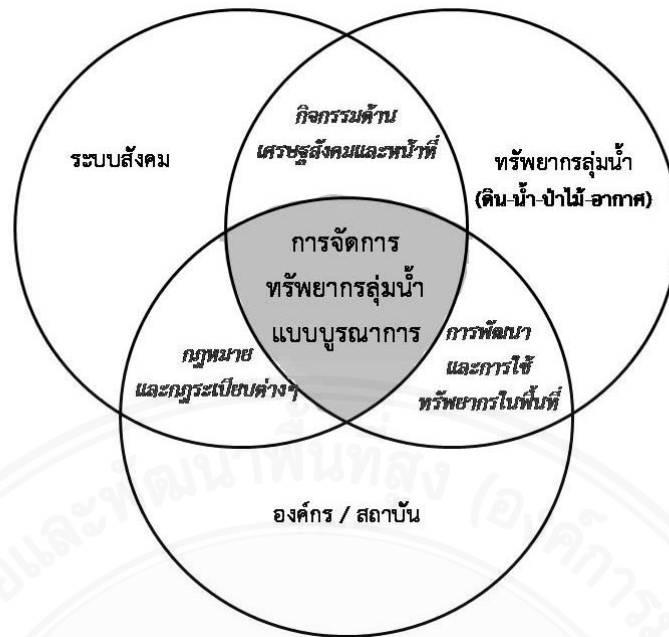
- กิจกรรมในพื้นที่มีส่วนช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนและสังคมโดยรวม จากการให้ผลผลิตและบริการจากระบบนิเวศที่ยั่งยืนแก่ผู้คนมาเป็นเวลานาน
- วิถีปฏิบัติในการใช้ประโยชน์ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนที่ใช้ในพื้นที่ศึกษามีส่วนช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนและสังคมมนุษย์
- มีการอนุรักษ์หรือส่งเสริมให้มีการเก็บรักษาชนิดพันธุ์ที่ใช้ในการเกษตร

- มีหลักการแบ่งปันผลประโยชน์ และภาระหน้าที่ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์ที่ดิน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ให้แก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มอื่นๆ นอกจากชุมชนท้องถิ่น
 - มีกลไกเกี่ยวกับสิทธิในการถือครองที่ดิน ซึ่งเพิ่มพูนการใช้ประโยชน์ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน
 - มีผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และหน่วยงานรับผิดชอบ เช่น รัฐบาล ผู้เชี่ยวชาญ องค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น
 - มีกระบวนการหลักในการตัดสินใจ ทั้งในระบบของทางการ (ภาคการเมือง) และระบบในแบบดั้งเดิมที่สืบทอดตามธรรมเนียมประเพณี รวมถึงบทบาทของสตรีและผู้สูงอายุ
- เกณฑ์ทางสิ่งแวดล้อม
- สร้างความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน
 - วิถีปฏิบัติในการใช้ประโยชน์ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนที่ใช้ในพื้นที่ศึกษามีส่วนช่วยสนับสนุนการแก้ไขปัญหาวิกฤติด้านพลังงาน และภาวะโลกร้อน
 - กิจกรรมในพื้นที่ มีส่วนช่วยสนับสนุนการนำทรัพยากรกลับมาใช้ใหม่ (reuse) และการรีไซเคิลวัสดุ/ทรัพยากรที่ใช้แล้ว รวมถึงระบบการใช้ประโยชน์ที่ดินในแบบหลายมิติ (multi-layered and mosaic pattern land use system)
 - เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ ระบบนิเวศ ชนิดพันธุ์ สิ่งมีชีวิตมีความเชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิด หรือมีความสำคัญต่อการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มีชนิดพันธุ์สิ่งมีชีวิตที่เปราะบางและมีความเสี่ยง หรือกำลังถูกคุกคามจนใกล้สูญพันธุ์ และมีชนิดพันธุ์เฉพาะถิ่น

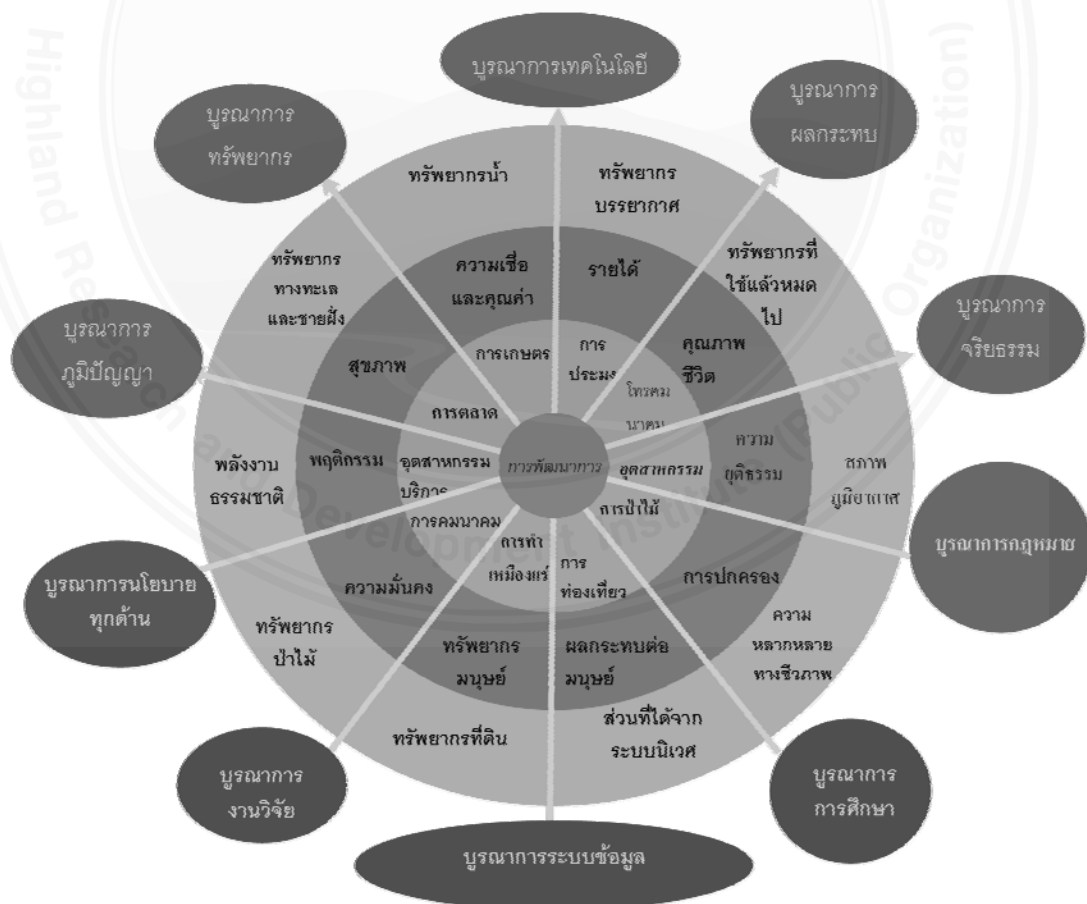
2.2 การจัดการลุ่มน้ำแบบบูรณาการ (Integrated watershed management; IWRM)

การจัดการลุ่มน้ำแบบบูรณาการ หมายถึง การจัดการทรัพยากรทั้งหมดในพื้นที่ลุ่มน้ำเพื่อให้ส่งผลดีต่อการใช้อำนวยผลผลิตน้ำแก่ผู้คนที่อยู่ในพื้นที่และใต้พื้นที่ลุ่มน้ำ ให้มีน้ำใช้อย่างเพียงพอ มีคุณภาพน้ำที่ดี และมีน้ำใช้ตลอดทั้งปี รวมทั้งช่วยบรรเทาความเสียหายจากอุทกภัยและความแห้งแล้ง โดยต้องดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่ช่วยเพิ่มคุณภาพชีวิตพร้อมทั้งรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อมให้เกิดความยั่งยืน เพื่อให้คนที่อยู่ทั้งในพื้นที่และใต้พื้นที่ลุ่มน้ำมีคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างเสมอภาค

การสร้างดุลยภาพของระบบนิเวศเมื่อมีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรลุ่มน้ำนั้น ควรพิจารณาดุลยภาพของ 3 มิติด้วยกัน คือ มิติมนุษย์ มิติเศรษฐกิจ และมิติด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งจำเป็นต้องมีองค์กรที่คอยบริหารจัดการ และจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องบูรณาการนโยบายทุกด้าน บูรณาการภูมิปัญญาจากทั้งนักวิชาการและภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าด้วยกัน รวมทั้งต้องบูรณาการกฎหมาย กฎระเบียบ มติ คร.ร.ม. ให้ลงตัว เพื่อที่จะทำให้ทุกภาคส่วนรับได้ ปฏิบัติได้ และที่สำคัญที่สุดต้องบูรณาการจริยธรรม คุณธรรมให้รวมเป็นหนึ่งเดียวกัน จึงจะทำให้เกิดความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นสมบัติของส่วนรวมได้ ดังแสดงมโนทัศน์และกรอบแนวคิดในภาพที่ 4 และภาพที่ 5

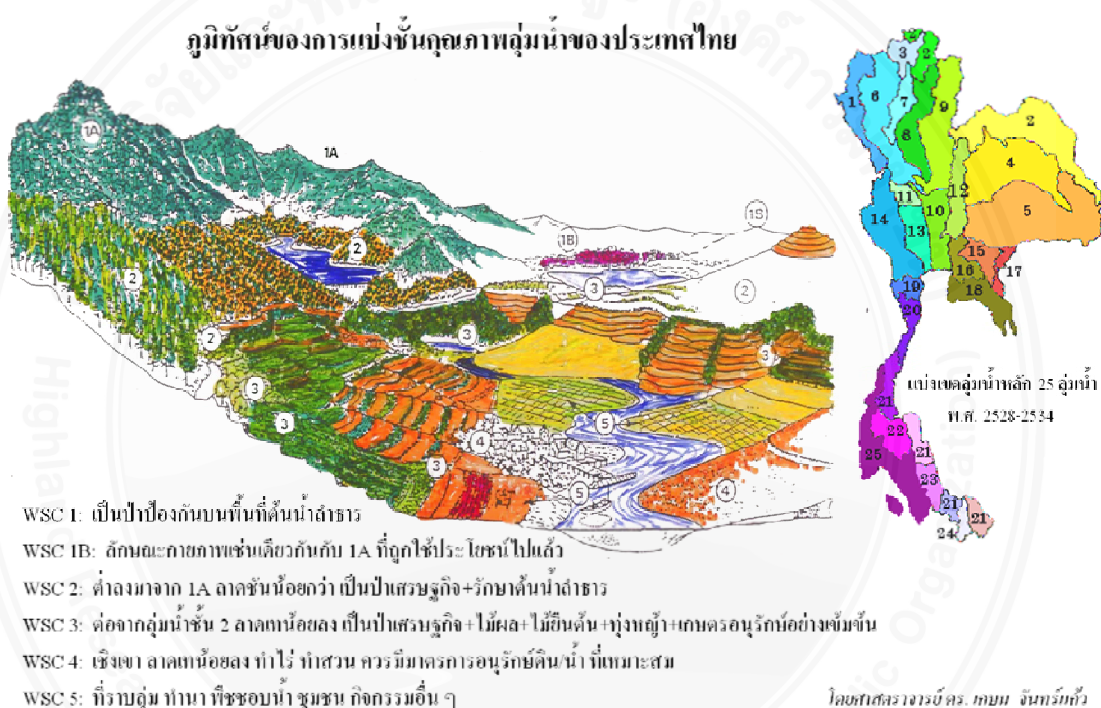

ภาพที่ 4 มโนทัศน์ของการจัดการจัดการทรัพยากรกลุ่มน้ำแบบบูรณาการ
ที่มา: นิพนธ์ (2549)

ภาพที่ 5 การบูรณาการเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการพัฒนาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
ที่มา: นิพนธ์ (2549)

หลักการจัดการลุ่มน้ำ ประกอบด้วย การแบ่งเขตพื้นที่ลุ่มน้ำตามศักยภาพและความเหมาะสมของพื้นที่ การกำหนดรูปแบบการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน การสร้างศักยภาพให้ผลผลิต และการควบคุมกิจกรรมทั้งในและนอกระบบการจัดการ ทั้งนี้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติร่วมกับมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ได้ดำเนินการศึกษาการกำหนดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2526 -2534 และประกาศเป็นมติคณะรัฐมนตรีเพื่อใช้เป็นแนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อม ดังแสดงภูมิทัศน์ของการแบ่งชั้นคุณภาพลุ่มน้ำของประเทศไทย ในภาพที่ 6

ภาพที่ 6 ภูมิทัศน์การแบ่งชั้นคุณภาพลุ่มน้ำของประเทศไทย
ที่มา: ดัดแปลงจากนิพนธ์ (2549)

2.3 เศรษฐกิจพอเพียง

พระราชดำริว่าด้วยเศรษฐกิจพอเพียง

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่พระราชทานมานานกว่า 30 ปี เป็นแนวคิดที่ตั้งอยู่บนรากฐานของวัฒนธรรมไทย เป็นแนวทางการพัฒนาที่ตั้งบนพื้นฐานของทางสายกลาง และความไม่ประมาท คำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันในตัวเอง ตลอดจนใช้ความรู้และคุณธรรม เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ที่สำคัญจะต้องมี “สติ ปัญญา และความเพียร” ซึ่งจะนำไปสู่ “ความสุข” ในการดำเนินชีวิตอย่างแท้จริง ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานไว้ ดังนี้

“...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมี พอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานความมั่นคงพร้อมพอสมควร และปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญ และฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป...” (18 กรกฎาคม 2517)

“...คนอื่นจะว่าอย่างไรก็ช่างเขา จะว่าเมืองไทยล้าสมัย ว่าเมืองไทยเชย ว่าเมืองไทยไม่มีสิ่งที่ดีสมัยใหม่ แต่เราอยู่พอมีพอกิน และขอให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทยพออยู่พอกิน มีความสงบ และทำงานตั้งจิตอธิษฐานตั้งปณิธาน ในทางนี้ที่จะให้เมืองไทยอยู่แบบพออยู่พอกิน ไม่ใช่ว่าจะรุ่งเรืองอย่างยอด แต่มีความพออยู่พอกิน มีความสงบ เปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ถ้าเรารักษาความพออยู่พอกินนี้ได้ เราก็จะยอดยิ่งยวดได้...” (4 ธันวาคม 2517)

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์

ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง จึงประกอบด้วยคุณสมบัติ ดังนี้

- 1) ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ เป็นต้น
- 2) ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ
- 3) ภูมิคุ้มกัน หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต

โดยมี เงื่อนไข ของการตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียง 2 ประการ ดังนี้

1) เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในการปฏิบัติ

2) เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

การดำเนินชีวิตตามแนวพระราชดำริพอเพียง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเข้าใจถึงสภาพสังคมไทย ดังนั้น เมื่อได้พระราชทานแนวพระราชดำริ หรือพระบรมราโชวาทในด้านต่างๆ จะทรงคำนึงถึงวิถีชีวิต สภาพสังคมของประชาชนด้วย เพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งทางความคิด ที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้งในทางปฏิบัติได้ โดยมีแนวพระราชดำริในการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง ดังนี้

1) ยึดความประหยัด ตัดทอนค่าใช้จ่ายในทุกด้าน ลดละความฟุ่มเฟือยในการใช้ชีวิต

2) ยึดถือการประกอบอาชีพด้วยความถูกต้องซื่อสัตย์สุจริต

3) ละเลิกการแก่งแย่งผลประโยชน์และแข่งขันกันในการค้าแบบต่อสู้กันอย่างรุนแรง

4) ไม่หยุดนิ่งที่จะหาทางให้ชีวิตหลุดพ้นจากความทุกข์ยาก ด้วยการขวนขวายใฝ่หาความรู้ให้มีรายได้เพิ่มพูนขึ้น จนถึงขั้นพอเพียงเป็นเป้าหมายสำคัญ

5) ปฏิบัติตนในแนวทางที่ดี ลดละสิ่งชั่ว ประพฤติตนตามหลักศาสนา

ตัวอย่างเศรษฐกิจพอเพียง

ทฤษฎีใหม่ คือ ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมของการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงที่เด่นชัดที่สุด ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำรินี้ เพื่อเป็นการช่วยเหลือเกษตรกรที่มักประสบปัญหาทั้งภัยธรรมชาติและปัจจัยภายนอกที่มีผลกระทบต่อการทำการเกษตรให้สามารถผ่านพ้นช่วงเวลาวิกฤต โดยเฉพาะการขาดแคลนน้ำได้โดยไม่เดือดร้อนและยากลำบากนัก ทั้งนี้ความเสี่ยงที่เกษตรกรมักพบเป็นประจำ ประกอบด้วย

1) ความเสี่ยงด้านราคาสินค้าเกษตร

2) ความเสี่ยงในราคาและการพึ่งพาปัจจัยการผลิตสมัยใหม่จากต่างประเทศ

3) ความเสี่ยงด้านน้ำ ฝนทิ้งช่วง ฝนแล้ง

4) ภัยธรรมชาติอื่นๆ และโรคระบาด

5) ความเสี่ยงด้านแบบแผนการผลิต

- ความเสี่ยงด้านโรคและศัตรูพืช

- ความเสี่ยงด้านการขาดแคลนแรงงาน

- ความเสี่ยงด้านหนี้สินและการสูญเสียที่ดิน

ทฤษฎีใหม่ จึงเป็นแนวทางหรือหลักการในการบริหารจัดการที่ดินและน้ำเพื่อการเกษตรในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2548)

2.4 โครงการธนาคารอาหารชุมชนตามพระราชดำริ (Food bank)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ พระราชทาน โครงการพัฒนาตามพระราชดำรินี้ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 เป็นต้นมา ทรงมีพระราชประสงค์ที่สำคัญในการพัฒนาพื้นที่ 3 ประการ คือ การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาคุณภาพชีวิตของราษฎร และการพัฒนาเพื่อความมั่นคง ต่อมาสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงมีพระราชเสาวนีย์ ดังนี้

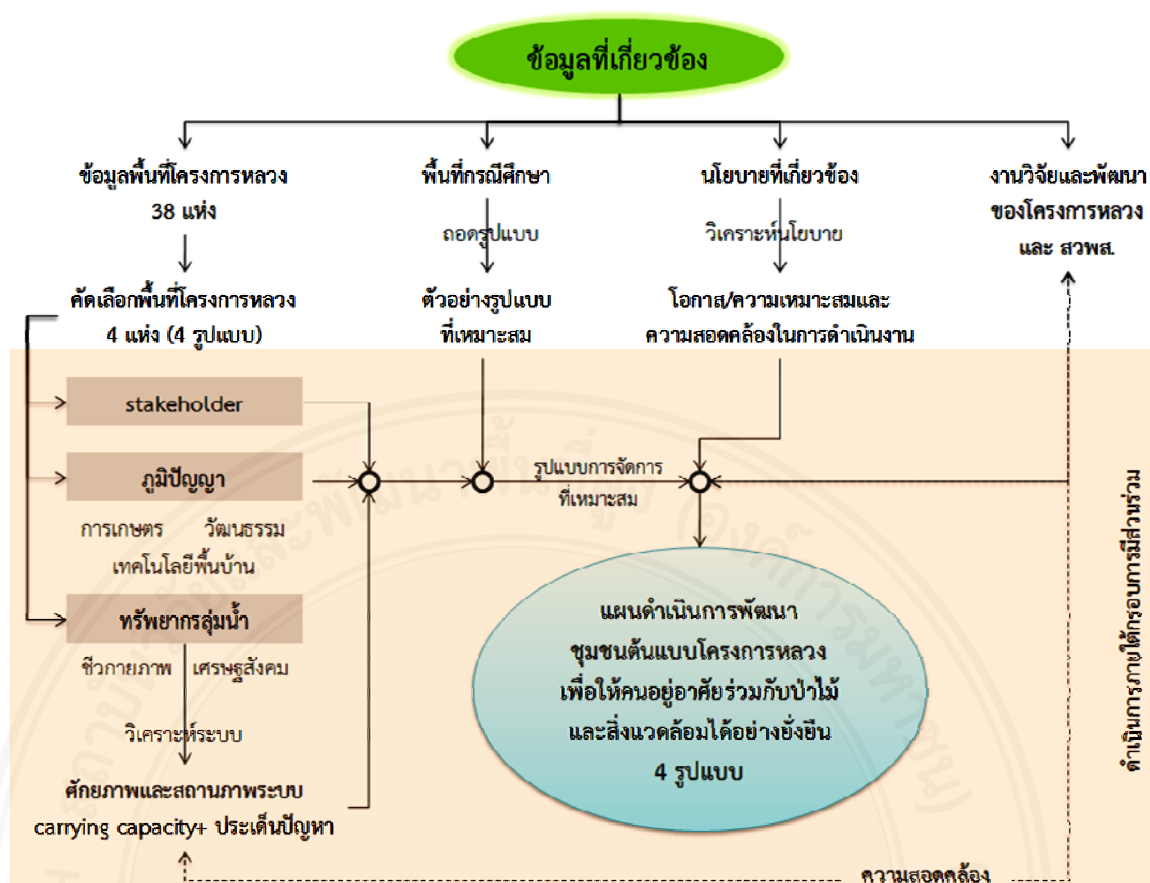
“ให้พัฒนาจังหวัดแม่ฮ่องสอนให้เป็นแหล่งผลิตอาหารเลี้ยงตัวเองได้ และเหลือจำหน่ายในพื้นที่ใกล้เคียง โดยเริ่มตั้งแต่สร้างแหล่งอาหารเพิ่มเติมเพื่อให้คนและสัตว์ได้บริโภค หรือเมื่อคนเดินเข้าป่าแล้วสามารถเก็บพืชผักตามธรรมชาติที่เป็นแหล่งอาหารจากป่าได้ ในส่วนที่เป็นที่อยู่อาศัยหรือแหล่งชุมชนนั้น ให้ส่งเสริมการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร เลี้ยงสัตว์ ประมง เพื่อบริโภคและจำหน่ายให้มีรายได้ โดยกระบวนการทั้งหมดนี้มุ่งหวังให้คนรักป่าและอยู่กับป่าได้อย่างมีความสุข”

โครงการ ธนาคารอาหารชุมชน (food bank) ถือเป็นโครงการตามแนวพระราชดำริที่ช่วยเสริมให้คนอยู่กับป่าได้อย่างมีความสุข สมเด็จพระบรมราชินีนาถทรงมีพระราชกระแสรับสั่งว่าได้รับพระราชทานคำแนะนำจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า เรื่องอาหารสำคัญมาก และคนอยู่ใกล้ๆ ก็ต้องพึ่งป่า เพราะฉะนั้นลองพยายามหาทางให้มีป่าของหมู่บ้าน โดยป่านั้นทำหน้าที่คล้ายๆ กับเป็นธนาคารอาหาร มีทั้งต้นไม้ ให้เอามาทำฟืน ทำบ้าน ทำหลังคา มีดอกไม้ดูให้สวย เอามารับประทานก็ได้ ขายก็ได้ มีผลไม้ เอามาขายก็ได้รับประทานก็ได้ เอามาเป็นยาก็ได้ มีของป่าอีกหลายอย่าง เช่น เห็ด หน่อไม้ แม้กระทั่งพวกไข่มดแดง หรือแมลงที่รับประทานได้ ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของโครงการธนาคารอาหารชุมชน และก็ได้้นำโครงการดังกล่าวมาขยายตามหมู่บ้านตามชนบททั่วประเทศ

พระราชดำรินี้ในเรื่อง ธนาคารอาหารชุมชน (food bank) เปรียบเสมือนการจัดการต่อระบบวงจรการสร้างสะสมอาหารในรูปแบบของการผลิต การฝาก การเก็บรักษา การเพิ่มทุน การนำดอกผลไปใช้อย่างมีระบบ เช่นเดียวกับการออมในระบบธนาคาร ด้วยการผสมผสานวงจรห่วงโซ่อาหาร ด้วยการใช้ระบบนิเวศเกื้อกูลกันทั้งระบบ

3. กรอบแนวคิดงานวิจัย

จากการทบทวนเอกสารเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน และแนวทางปฏิบัติรูปแบบต่างๆ สามารถนำเสนอกรอบแนวคิดการวิจัยของโครงการเชิงปฏิบัติการพัฒนาชุมชนต้นแบบโครงการหลวง เพื่อให้คนอยู่อาศัยร่วมกับป่าไม้และสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน ดังแสดงในภาพที่ 7

ภาพที่ 7 กรอบแนวคิดของโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาชุมชนต้นแบบโครงการหลวงเพื่อให้คนอยู่อาศัยร่วมกับป่าไม้และสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน